

ELEMENTE GRECEȘTI ATESTATE ÎN TEXTELE RELIGIOASE PUBLICATE LA CHIȘINĂU ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Adela MANOLII

Terminologia ecleziastică română s-a format având la bază material lingvistic grecesc, latin și slav adaptat sistemului lingvistic românesc. Limba greacă, care „a fost un *adstrat* pentru limba latină vorbită în regiunile dunărene din epoca augustiniană, când se vorbea *koine*, până la sosirea slavilor” [4, p.104], a lăsat amprente în textele religioase. Influența ei asupra lexicului românesc s-a manifestat pe o durată lungă de timp, fapt care permite a evidenția trei etape: influența greacă veche, influența greacă medie (bizantină) și influența greacă modernă (neogreacă).

Referindu-ne la textele religioase publicate la tipografia exarhicească din Chișinău în secolul al XIX-lea (care oferă informații importante referitoare la limbajul bisericesc), menționăm că influența limbii grecești se atestă în mod special la nivel lexical (mai puțin la nivel fonetic, gramatical și sintactic). Este suficient să enumerăm câteva titluri de cărți religioase tipărite la Chișinău în secolul al XIX-lea (*Ceasoslov*, *Molitvenic*, 1820, 1817, *Minei de obște*, 1819, *Liturghie*, 1837, 1882, *Psaltire*, 1907, *Chiriacodromion*, 1860) ca să ne convingem de influența limbilor slavonă (*Ceasoslov*, *Molitvenic*) și greacă (*Minei* < gr. μήνας „lună”, *Liturghie* < gr. λειτουργία, *Psaltire* < gr. ψαλμός „cântare, odă; psalm”, *Chiriacodromion* < gr. Κυριακή

„ziua Domnului, Duminică” + δρόμος „drum, cale”) asupra terminologiei religioase românești.

Cuvintele de origine greacă atestate în aceste cărți religioase se pot raporta, din punct de vedere semantic, la următoarele categorii noționale:

• **funcții, ranguri:** *clironom* (<gr. κληρονόμος), *ipodiaton* (<gr. υποδιάκονος), *episcop* (<gr. επίσκοπος), *patriarh* (<gr. πατριάρχης), *mitropolit* (<gr. μητροπολίτης), *apostol* (<gr. απόστολος) etc.;

- *clironomul este* „moștenitor (al unui bun, al unui drept); succesori, urmaș”, prin *clironomie* avându-se în vedere „moștenirea lui Dumnezeu”, adică omul credincios, creștinul care acceptă, recunoaște și crede în jertfa Mântuitorului, supunându-i-se de bună voie, prin credință [1, p.106];

Ex.: ... și a **Clironomului** lui, *Binecredinciosul Domn Țesarevici, marele Cneaz ALEXII NICOLAEVICI, cu blagoslovenia Preasfântului Îndreptătorului Sinod ...* (Psaltire, 1907, p.2);

- *episcop* este numit preotul cu un „grad înalt în ierarhia bisericească creștină, imediat inferior mitropolitului sau arhiepiscopului” [3, p.297], având următoarele derivate: *episcopie*, *episcopat*, *episcopal*. Inițial, în societatea greacă, numele de *episcop* era acordat celor care ocroteau, supravegheau ceva atât din domeniul profan, cât și din cel religios. Astfel, *episcopi* puteau fi numiți: zeii care ocroteau oamenii, cetățile, bunurile etc.; persoanele cu funcții înalte care aveau grijă de oameni, de treburile obștești; funcționarii superiori ai statului ș.a. În perioada apariției creștinismului, *episcop* era numit *Dumnezeu* și avea semnificația de „cunoscător a toate”. Ex. : ... și a *Presfințitului Arcadie, Episcopul Acchermanului, s-au tipărit PSALTIREA aceasta în orașul Chișinău, în tipografia eparhială ...* (Psaltire, 1907, p.2);

- *patriarh* (<gr. πατριάρχης „părintele unei comunități, al unei familii”) este cel mai înalt rang în ierarhia Bisericii Ortodoxe, numit și *întâiul stătător* [1, p.357]; în „Vechiul Testament” patriarhi sunt numiți capii unor mari familii gentilice ebraice, predecesori ai lui Moise, conducători ereditari (spirituali și politici) ai poporului evreu [3, p.647]; prin extensiune semantică, termenul se atribuie și bătrânilor venerabili cu numeroși descendenți și/sau persoanelor în vârstă cu foarte multă experiență într-un domeniu spiritual [*ibidem*]. Ex.:

Simbolul, adică mărturisirea Credenții a celui întru Sfinți părintelui nostru Atanasie, Patriarhul Alexandriei (Psaltire, 1907, p.3);

- *apostol* desemnează persoana aleasă și trimisă să îndeletnicească o misiune; este denumirea cel mai frecvent atribuită persoanei însărcinate cu propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu; astăzi cuvântul *apostol* poate fi folosit atât cu sensul de „nume dat fiecăruia dintre cei 12 discipoli ai lui Hristos” [3, p.54], cât și ca „adept și propagator înflăcărat al unei idei, al unei doctrine” [*ibidem*]. Substantivul *apostol* este unul productiv în limba română, contribuind la formarea altor termeni religioși: *apostolat*, *apostolic* (scaun apostolic), *apostolească* (Apostolească Biserică), *apostolește* etc. Ex.: *Arătare în scurt, despre aceea, cum fieștecărui Pravoslavnic creștin după predania veche a sfinților Apostoli, și a sfinților Părinți, spre închipuirea sămnuului sfintei Cruci pre fața sa...* (Psaltire, 1907, p.10);

• **sărbători:** *Adormirea Maicii Domnului* (< η Κοίμηση της Θεοτόκου); *Epifania* (< η επιφανεία) este una dintre primele sărbători creștine (alături de Nașterea Domnului și Învierea Domnului), datând din primele veacuri ale Bisericii [1, p.152], referindu-se la arătarea lui Iisus Hristos oamenilor, magilor; prin extensiune semantică lexemul *epifanie* devine un substantiv comun, însemnând „revelație a unei realități sacre, mitice” ș.a.;

• **cărți religioase:** *biblie* < gr. βιβλος, *evanghelie* < gr. ευαγγέλιο „veste bună” (ευ „bun” + άγγελος „înger, vestitor”), *catastif* < gr. κατάστιχο, *catisma* „versete de psalmi în timpul citirii cărora credincioșii stau așezați” < gr. κάθισμα „așezat, șezut”, *palie* < gr. παλαιά „vechi”, *triod* < gr. τριώδιον (τρεις „trei” + οδή „odă, cântare”) etc.;

• **rugăciuni, versete:** *ectenie* < gr. εκτενης „întins, prelungit”, *psalm* < gr. ψαλμός, *stih* < gr. στίχος „șir, linie; stih, vers”, *sărintar* < gr. σαράντα „patruzeci”, *sărăcustă*, *antifon*, *tropar* etc.;

• **obiecte de cult:** *agheasmatar*, *candelă*, *cățuie*, *chimval*, *icoană*, *iconostas*, *policandru*, *pateriță*, *potir*, *crijmă* etc.; attribute sfinte: *agheasmă*, *alifie*, *anafură*, *smirnă*, *tămâie* etc.;

• **veșminte bisericesti:** *camilafcă*, *felon*, *rasă*, *sacos*, *schimă*, *stihar*, *mitră* etc.

• **tipuri de îngeri:** *arhanghel*, *heruvim*, *înger*, *demon*, *serafim*, *satană* etc.;

- **ființe** care fac parte/activează în sfera ecleziastică: *apostol, mag, martir, martor, sihastru* etc.;
- **clădiri, edificii**: *biserică, enorie, episcopie, chinovie, mănăstire, cimitir* etc.;
- **acțiuni, activități** cu caracter religios: *a afurisi, a boteza, a mărturisi, a hirotonisi* etc.;
- **cântări** care fac parte din cultul religios: *apolis, polieieu, stihiră, stihoavnă, tropar* ș.a.
- **feluri de mâncare**: *colivă, plachie* etc.;
- **slujbe, părți din slujbe**: *prosomidie, litie, liturghie, panihidă* etc.;
- **stări, simțăminte**: *evlavie, mireasmă, mânie, patimă, pizmă* etc.;
- **floră, faună** cu semnificație divină: *chiparos, livan, mirt, nard* etc.

De fapt, asemenea termeni formează un vocabular religios prezent în toate cărțile de cult, care este diferit de cel laic [2, p.158].

Influența greacă se simte și în cazul numelor proprii, atestând în textele analizate:

a) *antroponime* (textele biblice, firește, fac referință la divinitate (*teonime*), la sfinți și sfinte, apostoli etc.): *Gheorghe* < gr. γεωργός „lucrător al pământului, țăran”: „slăvitului marelui mucenic *Gheorghie* purtătorul de biruință” (Molitvenic, 1820); *Olimpiada* (derivat al lui *Olimpia* < gr. Ολυμπία (localitate) sau de la verbul λάμπω „a străluci, a lumina”) și *Eupraxia* / *Evpraxia* < gr. ευπραξία „activitate bună”: „pomenirea sfințelor muieri, *Olimpiada* și *Evpraxia*” (Molitvenic, 1820); *Teodosie* < gr. Θεοδοσίος „cel care se dăruie lui Dumnezeu”: „și aducerea cinstitelor Moaște a cuviosului părinte *Teodosie*” (Molitvenic, 1820); *Eudochim* / *Evdochim* < gr. ευδόκιμος „bună pricepere, succes, reușită”: „Sfântul și Dreptul *Evdochim*” (Liturghia, 1837); *Anastasi* < gr. ανάσταση „înviere”: „a fericitului Patriarh a mării Antiohii, *Anastasi*” (Psaltire, 1907); *Vasile* < gr. βασιλιάς „rege, conducător” și *Grigore* < gr. γρήγορος „treaz; rapid, iute”: „Veniți, pre *Vasile*, Pre *Grigorie* săi laudăm” (Psaltire, 1907);

b) *toponime* grecești („dela țara Grecească fiind adusă” (Psaltire, 1907, p.16)): „Monahul dela sfântul Munte” (Psaltire, 1907, p.12, „din Mănăstirea *Vatopedului*” (Psaltire, 1907, p.12, „cel ce pe urmă au fost mitropolit *Tesalonicului*” (Psaltire, 1907, p.16) etc.

Interesantă este ortografierea cuvintelor, de exemplu, același nume este scris în moduri diferite: *Ioann* (cu accent pe vocala *o*, dublu *n*) *cel mare gură de aur* (Psaltire, 1907, p.19) și *Ioan Gură-de-aur* (cu

accent pe vocala *a*, un singur *n*) (Psaltire, 1907, p.493); în unele cuvinte se folosesc litere grecești (de ex. Θ), îmbinări de litere (oy pentru a reda sunetul [u]), spirite și accente etc.

Termenii religioși de origine greacă, după structură, se împart în următoarele categorii: **cuvinte simple** (*canon, cler, călugăr, har, livan, mir, mag, stihar, serafim, stelă, stih* etc.), **cuvinte derivate** (*ateu, ecleziastic, epitaf, ipodiacon* etc.) și **cuvinte compuse** (*arhidiacon, arhiepiscop, protodiacon, mitropolie, ortodox* etc.).

Cei mai mulți termeni religioși de origine greacă sunt **substantive** (*anafură, apostol, arvună, biserică, evlavie, catihet, cler* etc.); mai puțin numeroase sunt **verbele** (*a boteza, a mărturisi, a pizmui, a hirotonisi* etc.) și un număr relativ mic de termeni religioși fac parte din categoria **adjectivului** (*ateu, creștin, ortodox* etc.).

Unii termeni religioși de origine greacă au pătruns în lexicul românesc direct din limba sursă (împrumuturi directe: **amvon** < gr. ἀμβων, **evlavie** < gr. ἐνλάβεια), alții prin filiera altor limbi (împrumuturi indirecte: **biserică** < lat. *basilica* < gr. βασιλική, **a boteza** < lat. *baptizare* < gr. βαπτίζω). Așadar, din punct de vedere etimologic, terminologia ecleziastică românească este, în mare măsură, de origine greacă (greaca veche, greaca bizantină sau neogreacă), trecută deseori prin filieră latină sau slavă, în funcție de împrejurările istorice de dezvoltare a creștinismului.

Referințe:

1. BRANIȘTE, E., BRANIȘTE, Ec. *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*. Editura diecezană Caransebeș, 2001.
2. CIOBANU, F., HASAN, F. *Formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I. *Compunerea*. Editura Academiei R.S.R., 1970.
3. *Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Cartier, 2003.
4. WOLF, D. Individualitatea limbii române întemeiată pe influența morfosintactică a limbii grecești vechi și bizantine asupra latinei vulgare balcanice. În: *SCL*, nr. 1, 1993, p.103–112.

Surse:

Minei de obște, 1819;
Molitvenic, 1817;
Molitvenic, 1820;
Liturgie, 1837;
Liturgie, 1882;
Psaltire, 1907;
Chiriacodromion, 1860.